

Rodí sa národná digitálna knižnica

Rozhovor s generálnym riaditeľom Slovenskej národnej knižnice Dušanom KATUŠČÁKOM

E-knihy ako hlavná téma prílohy tohto čísla nášho časopisu otvára množstvo otázok. Aké bude mať postavenie klasická tlačená kniha popri knihe prístupnej v počítači, telefóne či tablete? Nevypúšťame z flaše džina, nie je digitalizácia asteroidom, čo vyhubí dinosaurov kníh? Odpovede na tieto i ďalšie otázky sme hľadali v rozhovore s generálnym riaditeľom Slovenskej národnej knižnice v Martine, ktorá si tento rok pripomína 70. výročie svojho spolokového života, prof. Dušanom KATUŠČÁKOM.

• V čom vidíte najdôležitejšie permanentné úlohy Slovenskej národnej knižnice do bližšej i vzdialenejšej budúcnosti?

– Poslanie národnej knižnice je rovnaké už takmer dve storočia. Podstatou činnosti je získavanie, spracovanie, ochrana a sprístupňovanie slovacikálneho písomného dedičstva. Predmetom nášho záujmu sú všetky dokumenty, ktorých autormi sú Slováci. Ďalej tie, ktoré sú v slovenskom jazyku, tie, ktoré boli vytlačené alebo vyrobené na území Slovenska, a tie, ktoré sa obsahovo dotýkajú Slovenska a Slovákov. Ak je splnená čo len jedna z týchto podmienok, dokument je *slovacikum*. V posledných rokoch sa ročný počet titulov, ktoré získavame, pohybuje okolo 10 tisíc. Poslanie a podstata práce sa veľmi nemení, rokmi sa však radikálne zmenili metódy a formy. Knižnica sa totiž kedysi zaoberala len rukopisnými a tlačenými knihami, neskôr novinami, časopismi, archívmi. V novej dobe musíme aktívne a kompetentne reagovať na obrovské zmeny vyvolané najmä obrovským rozmachom informačných a komunikačných technológií, digitálnej tlače, vznikom elektronických kníh a iných dokumentov. Musíme sa vyrovnávať s existenciou dokumentov, ktoré už majú len digitálnu formu, s obsahom webových stránok... V oblasti získavania, akvizície sa snažíme získať všetky slovaciká. To je možné len na základe zákona. Musíme sa usilovať získať úplný tzv. „povinný výťah“. Názov je archaický a dávno nezodpovedá dobe. Teraz sa nám konečne podarilo zmeniť názov nového zákona. Bude o „povinnom deponáte“, podobne ako v iných krajinách. Doterajší zákon bol dosť „rozšafný“ a prikazoval vydavateľom, tlačiarom a výrobcam poslať výťah podľa výšky nákladu a typu dokumentov asi šesťnástim knižnicám a inštitúciám. Je to neobyčajne veľký počet. Zákonodarcovia tak kompenzovali nedostatok financií na nákup literatúry v knižniciach. Podľa všeobecného úzu na svete majú povinný deponát 1 alebo 2 knižnice v krajine. S právom získať ho totiž súvisí nielen nadobudnutie, ale aj trvalá ochrana (trvalosťou sa v našom sektore rozumie čas dlhší ako 100 rokov), obmedzená možnosť, až zákaz vypožičiavania... V podsystéme akvizície nás čaká povinnosť dôkladnejšie vymáhať zákonný deponát. Rovnako považujem za nevyhnutné založiť a rozvinúť efektívnejšiu a vzájomne výhodnú spoluprácu s vydavateľským a knihkupeckým sektorom. Ďalej sú našimi hlavnými prioritami procesy elektronického spracovania dokumentov, budovanie centrálneho súborného katalógu a uplatňovanie svetových štandardov. Tu je potrebné stabilizovať a rozvinúť nasadenie a využívanie spoločného národného knižničného systému Virtua a projektu KIS3G.

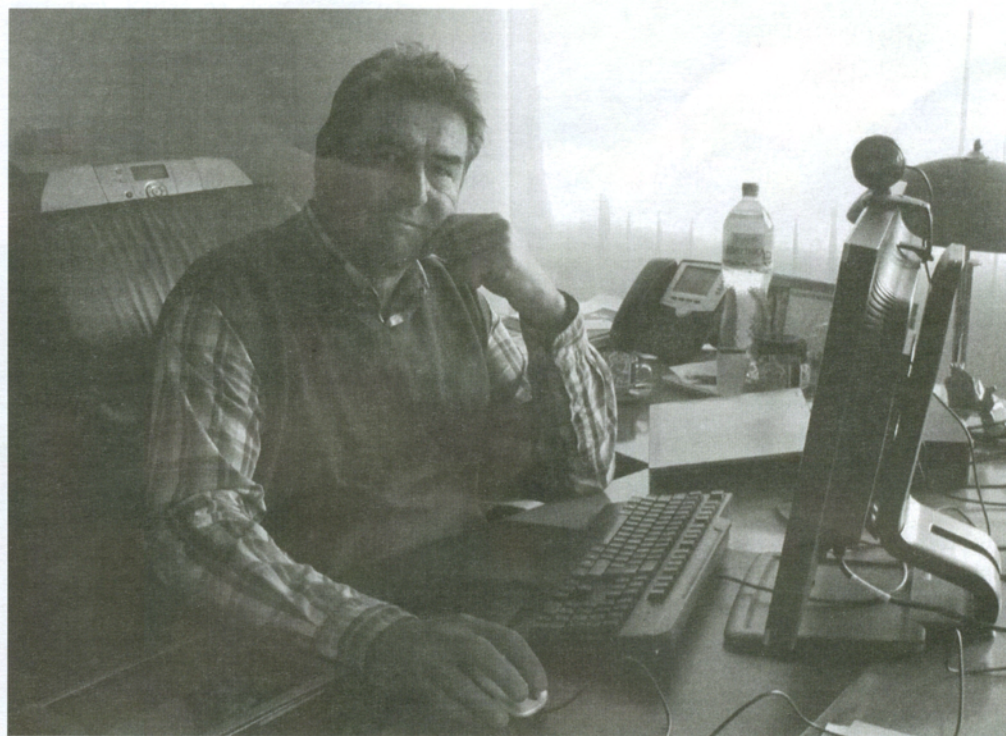
• Zbierky SNK, ako aj katalógy a zbierky najväčších 54 slovenských knižníc sú dostupné pre všetkých občanov Slovenska, ako aj pre celý svet práve prostredníctvom spoločného on-line katalógu Slovenská knižnica www.kis3g.sk.

– Iniciátorom a správcom tohto obrovského zdroja informácií je SNK, ktorá sa stará o celý knižničný systém u nás. Naša unikátna slovacikálna databáza obsahuje asi 4 milióny bibliografických záznamov a poskytuje infor-

mačné zdroje pre všetkých. Zodpovedá všetkým medzinárodným štandardom, pričom prechod na svetové, z predtým podomácky vyrobených „chotárnych štandardov“, nebol vôbec jednoduchý. Návštevníci si už niekoľko rokov môžu robiť rešerše, výpožičky, rezervácie, žiadanky on-line. Z ktoréhokoľvek miesta na svete. Zo spoločného softvéru sme poskytli v roku 2010 dovedna 1 332 377 výpožičiek. Zostavujeme ročný rebríček TOP 100 najpožičiavanejších diel, čo môže zaujímať aj spisovateľskú komunitu... Vedeť agentúru ISBN, pripravujeme štatistiky pre UNESCO, štatistiku výpožičiek na rozúčtovanie pre autorov zastupovaných LITA a iné štatistiky týkajúce sa knižnic a knižnej kultúry. Stránka Slovenská knižnica má mesačne okolo dvoch miliónov návštev, 100 000 návštev a 50 tisíc takých návštevníkov, ktorí vykonajú nejakú transakciu. Ide o službu, ktorá pred desiatimi rokmi nebola, a teraz, vďaka nášmu neobyčajnému nasadeniu, existuje a funguje. To všetko treba udržiavať a rozvíjať...

• Vláda SR presunula na dofinancovanie investičných akcií ministerstva kultúry značný objem peňazí na dokončenie projektov spolufinancovaných zo zdrojov krajín EÚ. Jedným z nich je dobudovanie digitalizačného pracoviska Slovenskej digitálnej knižnice – detašovaného pracoviska SNK vo Vrútkach. Na tento účel pôjde 1 121 994 eur. Čo je cieľom tohto projektu, ktorý vznikol práve z iniciatívy SNK a bol podaný už v roku 2006? Čo všetko sa v tomto významnom projekte udialo.

– Procesy týkajúce sa digitalizácie sú zložené. Pre potreby nášho rozhovoru ich zjednoduším. Naším cieľom v roku 2006 bolo (a stále je) vybudovať priestory na masovú priemyselnú digitalizáciu a priemyselné konzervovanie písomného dedičstva. Vtedy sme už vedeli, že bude fungovať aj program OPIS (Operačný program informatizácie spoločnosti). Začali sme preto konať. Z nórskeho grantu sme získali cca 1,4 milióna eur na vybudovanie najdôležitejších priestorov na digitálnu knižnicu. To sa aj podarilo. Za tieto prostriedky sa do konca roku 2011 celkom dokončia priestory na digitalizáciu. Tým sa ukončí nórsky projekt. Ministerstvo kultúry však podporuje zámer dobudovať komplex vo Vrútkach (bývalé kasárne) tak, aby mohol najneskôr od polovice roka 2012 slúžiť na implementáciu národného projektu OPIS 2 Digitálna knižnica a digitálny archív a na priemyselné konzervovanie. V podstate pôjde o dve technologicky a logisticky prepojené menšie fabriky. V jednej sa bude konzervovať, čo znamená, že dokumenty sa budú čistiť, sterilizovať a deacidifikovať. Je to nevyhnutné, pretože naše sklady sú celkom nevyhovujúce a dokumenty rýchlo degradujú. Zjednodušene možno povedať, že ohrozené sú najmä písomnosti vyrobené v rokoch 1830 – 1990. Sú totiž na kyslom papieri a jeho životnosť je asi 150 – 170 rokov. Ak nič neurobíme, nebude čo odovzdať budúcim generáciám. Doterajšie tempo „laboratórnej“ deacidifikácie je približne 200 dokumentov. Tie sa teda rýchlejšie rozpadajú, ako ich stíhame zachraňovať. Preto musíme mať na Slovensku kapacitu aspoň na 20 ton materiálu roč-

ne. V druhej fabrike budeme digitalizovať knižničné a archívne písomné dokumenty. Za posledných 10 rokov sme ukázali schopnosť získať a realizovať rozvojové projekty (odhadujem doteraz na 20 mil. eur). Založili sme a spolugarantujeme akreditovaný študijný program Dokumentácia kultúrneho dedičstva na Žilinskej univerzite. Priamo pracujeme na projektoch vedy a výskumu, mimoriadne výsledky máme v rozvoji informatizácie knižníc, uskutočnili sme rad prezentačných výstavných a edičných projektov, s STU, SAV a SNA sme položili základy masového priemyselného konzervovania písomného dedičstva, konzervačnej vedy a masovej priemyselnej digitalizácie slovacikálneho písomníctva. Desiat rokov je mojou a našou spoločnou prioritou informatizácia knižničného systému (teda nielen našej jednej knižnice), ochrana zbierok prostredníctvom budovania národnej infraštruktúry pre masové konzervovanie a deacidifikáciu písomných dokumentov Slovenska a priemyselná digitalizácia písomného dedičstva.

• V základnej koncepcii národného projektu Digitálna knižnica zdôrazňujete niekoľko atribútov, jedným z nich je neodmysliteľný európsky kontext... Viem, že strategickým a metodologickým vzorom takejto slovenskej knižnice je európsky projekt s príznačným názvom Europeana...

– Od roku 2002 sme pripravovali projekt Slovenská digitálna knižnica. Spomenul som už nórsky grant. Súčasne sme získali 4 milióny eur na Centrum excelentnosti Pamäť Slovenska na Žilinskej univerzite, ktoré vytvára výskumné a experimentálne zázemie digitalizácie, pričom SNK je iniciátorom a partnerom projektu. V súčasnosti naše mnohoročné úsilie prináša ovocie. Práve pripravujeme národný projekt Digitálna knižnica a digitálny archív za takmer 50 miliónov eur. Ide o projekt financovaný zo štrukturálnych fondov. Do roku 2015 zdigitalizujeme takmer všetky slovacikálne knižničné dokumenty v objeme približne 1,4 milióna objektov a 1,4 milióna objektov archívnych materiálov zo Slovenského národného archívu. Ide teda o digitalizáciu kníh, novin, časopisov, zborníkov a vybratých archíválií. Rekonštruujeme objekty vo Vrútkach na našom detašovanom pracovisku. Zmluva o poskytnutí finančného príspevku vo výške takmer 50 miliónov eur má byť podpísaná ešte tento rok. Masovú priemyselnú digitalizáciu začneme začiat-

kom roka 2012. Náš projekt je unikátny a progresívny v európskom a svetovom meradle. Máme v tejto veci dobré pracovné vzťahy s najlepšími na svete (Stanford, Oxford, Francúzsko, Fínsko, Nórsko, Švajčiarsko)... Spolu pôjde u nás o digitalizáciu približne 250 miliónov strán knižničných a archívnych materiálov. Na porovnanie, v Českom základnom projekte ide o digitalizáciu asi 35 miliónov strán. V projekte sa vygeneruje asi 16 petabajtov, čo je zrozumiteľnejším jazykom povedané 16 tisíc terabajtov...

• Čo všetko používateľ postupne nájde v digitálnej knižnici?

– Procesy a podmienky sprístupňovania digitálneho obsahu (použitie diela) sú pomerne komplikované najmä vzhľadom na legislatívu. Použitím diela je napríklad knižničná výpožička, pričom za ňu treba príslušnému autorovi zaplatiť. Najnovšie sa zaoberáme otázkou podmienok sprístupňovania digitálneho obsahu. Je to oblasť autorského práva, ktorá sa stáva neobyčajne dôležitou v celej literárnej komunikácii. Aj tu bude platíť, že bez výslovného súhlasu nositeľa práv nie je možné disponovať digitálnou kópiou diela... Sprístupníme minimálne 30% digitálneho obsahu, prevažne voľné diela, cez internet. Celý obsah vytvorený digitalizáciou sprístupníme v SNK bez obmedzenia. Otvorené zostávajú otázky sprístupňovania ostatných, copyrightom chránených diel... Sprístupnenie autorsky chránených diel môže byť splatnené ako nadštandardná služba. Osobne sa prikláňam k názoru, podľa ktorého je nevyhnutná zmena autorského zákona. V rámci prípravy by sa mohla prediskutovať v sektore knihy. Národná knižnica by dostala licenciu na oprávnenie digitalizovať diela a právo zverejňovať obsah. Druhou možnosťou by mohlo byť zákonné zastúpenie autorov cestou autorských zväzov tak, ako je to pri licenčnej zmluve na výpožičky. Autorské práva upravuje zákon a európske direktívy. Európska legislatíva je v oblasti ochrany práv duševného vlastníctva pomerne konzervatívna. Paradoxom je, že v znalostnej spoločnosti majú občania ťažký prístup ku informáciám a poznatkom. Isté iniciatívy prebiehajú na európskej úrovni. V zásade však vždy presadzujeme oprávnené záujmy a ochranu autorov...

Igor Válek
Foto autor